

УДК 130.2

Могдальова Ірина, Фесенко Артур

ФЕНОМЕН ЧУЖОГО У ФІЛОСОФІЇ Е. ГУСЕРЛЯ

У статті досліджується проблема Чужого у феноменологічній філософії Е. Гусерля. Аналізується вплив соціокультурних процесів на сприйняття та осмислення внутрішнього світу Чужого. Наголошується на відсутності чіткого розрізнення між поняттями «Інший» та «Чужий» у концепції німецького філософа. Також у цій статті розглядаються форми прояву чужорідності та аналізується соціокультурний, психологічний досвід Чужого.

Ключові слова: Чужий, Інший, культура, суб'єктивність, світ.

Mogdaliova I., Fesenko A, The phenomenon of Alien in the E. Husserl's philosophy

This article is devoted to the problems of others in E. Husserl phenomenologic philosophy. The author analyzes the influence of socio-cultural processes on the perception and understanding of the inner world of the Stranger. Emphasis is placed on the absence of a clear distinction between the concepts of «the Other» and « the Stranger » in the concept of the German philosopher. Also in this article are considered a form of manifestation of foreignness and analyses the socio-cultural, psychological experience of the Stranger.

Key words: the Stranger, the Other, the culture, the subjectivity, the world.

Могдалева И., Фесенко А. Феномен Чужого в философии Э. Гуссерля

В статье исследуется проблема Чужого в феноменологической философии Е. Гусерля. Анализируется влияние социокультурных процессов на восприятие и осмысление внутреннего мира Чужого. Делается акцент на отсутствии четкого различия между понятиями «Другой» и «Чужой» в концепции немецкого философа. Также в данной статье рассматриваются формы проявления чужеродности и анализируется социокультурный, психологический опыт Чужого.

Ключевые слова: Чужою, Другою, культура, суб'єктивність, мир.

Актуальність теми дослідження зумовлена ситуацією в сучасній культурі та необхідністю осмислити її в соціально-гуманітарному пізнанні. Тема Чужого знаходить відображення у сучасній науці, у суспільній свідомості, в мистецтві. Так, проблемі взаємини Я та Чужого присвячуються різноманітні наукові конференції, громадські організації виступають проти проявів ксенофобії, політики виступають за необхідність толерантності в міжнаціональних та міжрелігійних взаєминах. Постійні теми в засобах масової інформації (наприклад, міграція і ставлення суспільства до робочих-мігрантів, загроза тероризму) та громадські дискусії розгортаються в категоріях «свій» – «чужий».

З іншого боку, всі ці явища громадського та культурного життя говорять про те, що світ став єдиним, а соціальні зв'язки все більш складними і розгалуженими: життєвий простір настільки зменшився, що всі мимоволі «зачіпають» один одного. Глобалізація так чи інакше торкнулася всіх, і ми живемо у світі, де всі стали якщо і не близькими, то вже не чужими людьми. Якщо щось відбувається в одній частині світу, то це відбивається на іншій. Багато подій виходять за межі окремих країн, набувають світового масштабу і переймаються спільно. Не випадково одним із найвпливовіших філософських проєктів сучасності є теорія комунікативної раціональності Ю. Хабермаса, який пов'язує перспективи розвитку сучасного суспільства із затвердженням комунікативного розуму в соціальній і культурній практиці. Здатність домовлятися, знаходити компроміс, навіть у найбільш конфліктних ситуаціях, відчувати свій зв'язок з іншими і бути відповідальним за цей зв'язок, стає головною культурною здатністю в глобальному світі.

Відзначимо, що сучасний світ постає як такий, що крок за кроком перетворюється на світ матеріальних цінностей, у якому відбувається поступове згасання духовності. Сучасна людина досить часто навіть не замислюється над тим, що чекає її у майбутньому – не запитує себе: чому вона опинилася в ситуації глобальних катастроф? Чому люди втратили здатність порозуміння не лише на міжкультурному рівні, але й на рівні міжособистісному? Як наслідок, відбувається духовне виснаження людства.

Тому не випадково криза суспільства постає в центрі уваги сучасної філософії, яка містить у собі широкий спектр проблем і підходів до вирішення екзистенційно-філософських питань, серед яких особливе місце посідає проблема людини в її ставленні до Іншого, Чужого.

Справа у тому, що філософська думка продовжує шукати нові підходи до вирішення проблем сучасного суспільства. І великий внесок у цю справу робить сучасна феноменологічна філософія. Вона наполягає на тому, що людина завжди співіснує з іншими людьми. Вона має звернутися до того, хто знаходиться перед нею, але не як до об'єкта, а до Іншого, іноді Чужого, що являє собою цілий світ, який змінює її саму. В цьому випадку людина вже не є егоцентричною істотою, якою вона поставала у філософії раніше. Вона постає як особа, що не існує без взаємин з Іншим, Чужим. І цей зв'язок не є об'єктивним. У нього інша сутність – Я ставиться до Іншого, Чужого як до суб'єкта.

Безумовно, проблема Іншого, Чужого є для сучасності особливо актуальною. Вторгнення чужих світів у нашу культуру – це проблема не стільки мультикультурного дискурсу, скільки питання, яке постає перед людиною, коли вона намагається встановити межі культурних розрізень, окреслити, що для неї в чужій культурі є прийнятним, а що – ні. Однак і це є лише частина проблеми. Сьогодення змушує реагувати на *іншість*, або навіть *чужість*, ворожість, як на реальність, яка все рішучіше постає в нашому топісі, в осередді нашої власної культурної ситуації.

Глибина цієї проблеми полягає в тому, що зустріч з Іншим, Чужим потребує зміни самого себе, вимагає від людини здатності стати чужою самій собі, точніше, впустити чуже в себе, перетворивши його у частину власного світу. Можливо, це і є прихід, торжество нігілізму, але не як бездушна деструкція і смерть, а як спасіння, як подія, що спонтанно втягує нас до чогось нового, до незвичного досвіду; тягне нас у новий світ, що потребує від нас вміння перевтілюватись. Ми поступово стаємо істотами, які, за вдалим виразом французької дослідниці Ю. Кристевой, «самі собі чужі».

Ми спостерігаємо за іншими, розрізняємо й виокремлюємо їх, вони нас дивують, бо вони зовсім інші. Нам потрібен час і значні зусилля, щоб їх збагнути, якось витлумачити. І як це не є парадоксально, але для того, щоб це здійснити, ми маємо самі стати як Чужі. Цю особливість феномену Іншого, Чужого ви-

разно підкреслила Ю. Кристева: «Дивно, але чужинець живе в нас: він – прихований лик нашої ідентичності, простір, що руйнує нашу домівку, час, що занапащає взаєморозуміння і симпатію» [4, с. 7]. Чужинець існує не просто *разом з нами*. Він входить в наше життя як щось таке, що, з одного боку, збиває нас з пантелику, але, водночас, допомагає побачити свою відмінність від інших людей, спільнот, культур.

Вперше питання Іншого, Чужого постає як проблема у феноменологічній філософії Е. Гусерля. Зауважимо, що він не проводить чіткого розрізнення між цими двома поняттями. Інший / Чужий у його поглядах виступає в подвійному сенсі. По-перше, Інший як проблема. Інший як замкнена монада є недосяжним. Його досвід є замкненим для осягнення потоком переживань, що перебігає паралельно свідомості суб'єкта, який намагається його осягнути. Практика повсякденного спілкування свідчить про можливість, якщо не повного, то хоча б часткового розуміння досвіду Іншого. Е. Гусерль стверджує, що таке розуміння іншої суб'єктивності можливе завдяки специфічній здатності, що притаманна людині, яку він називає «вчування». Так, Е. Гусерль розв'язує проблему соліпсичної замкненості Я стосовно інших суб'єктивностей. Але в цьому вчуванні розумному суб'єктові дана не просто чужа суб'єктивність, а й світ такий, яким він даний цій іншій суб'єктивності. У цьому зв'язку нам відкривається другий аспект поняття «Інший». Тобто, по-друге, Інший є співучасником інтерсуб'єктивного конституювання світу. У цьому сенсі Інший постає вже не як проблема, а як можливість виходу Я з соліпсичної замкнутості свідомості.

У філософії Е. Гусерля фігурує поняття «досвід Чужого». Зауважимо, що на базі інтерсуб'єктивності розрізняється своя та чужа культури. Основною характеристикою досвіду Чужого він називає те, що цей досвід не є своїм власним синтетичним продуктом, тобто не належить до сфери активності власного Я. Найважливішою рисою Чужого він вважає неможливість його прямої даності. А зрозуміти і пізнати культуру іншого суб'єкта можна лише через досвід Іншого. Це ті смислові навантаження, які дає світові Інший, які сформовані в певний час, у певному місці, за певних обставин, які вплинули на формування його внутрішнього світу, його культури. І для того, щоб зрозуміти Іншого, ми маємо поглянути на його минуле.

Таким чином, для Е. Гусерля Чужий виступає як нескінченно Інший, оскільки ніяке збагачення зовнішнього споглядання не може показати мені суб'єктивний бік його переживань – як вони переживаються ним. Ці переживання ніколи не будуть доступними мені в оригінальному вигляді. Е. Гусерль пише про те, що Інший лежить у структурності «переживання Чужого». Взагалі, життєвий світ, у якому здійснюються наші думки, почуття, розмови, розділений на рідний і чужий світи. Коли Е. Гусерль вводить поняття «Чужий», то цим він хоче підкреслити справжню інакшість Іншого та його світу. Тобто він – не просто Інший, тому що в Іншому можна знайти спільні риси. Він є Чужим, зовсім від мене відмінним. Звідси виникають такі поняття, як «досвід мене самого» та «досвід Чужого». Йдеться про «мою самість» і про те, що є чужим для «моєї самості», риси якого не інші, а незрозумілі і темні. Філософ хоче підкреслити інакшість Іншого і його світу. Він не просто Інший, бо в Іншому можна знайти спільні риси, а Чужий, зовсім від мене відмінний.

Е. Гусерль розрізняє відносні та радикальні форми чужинності. З відносною чужинністю ми зіштовхуємось кожен день, оскільки у нашому життєвому, мовному й культурному просторі утримується багато такого, що може бути пізнане з використанням енциклопедій, підручників. У випадку радикальної чужинності ми повинні переступати межу невідомого, щоб доторкнутися до Чужого. Осягнути чуже – означає бути готовим до того, щоб радикально змінити своє попереднє життя. Я пізнаю світ разом з Іншими й відповідно до смислу пізнання, як той, що є чужим для мене, інтерсуб'єктивний, для кожного досяжний в його предметах світ. Тобто, за Е. Гусерлем, моє Я, що являє собою психофізичну єдність мого тіла і моєї психіки, зустрічає у сфері Чужого інші психофізичні структури, які відрізняються від моєї, але подібні їй. Я не може сприймати інші психофізичні структури так само, як і свої, оскільки вони відкриті їй не зсередини, а лише ззовні і лише в своїй тілесній даності.

На думку Е. Гусерля, досвід Чужого виявляється варіацією досвіду себе. Це двозначне зведення досвіду Чужого до досвіду себе безпосередньо впливає на взаємини між своєю та чужою культурами, тому філософ послідовно розглядає досвід чужої культури як різновид досвіду Чужого. Філософ не задовольняється аналізом ізольованих одиничних досвідів Чужого. Як

будь-який досвід, досвід Чужого вказує на щось поза собою; він укорінений у горизонтах досвіду світу. Оскільки всеосяжний горизонт спільного життєвіту поділяється на Свій та Чужий світи або, як зазначає Е. Гусерль, на рідний світ і чужий світ, або на близький світ і далекий світ, так, відповідно до цього, можна розрізнити дві форми чужості: чужість всередині рідного світу, яка належить до його внутрішнього горизонту, і чужість поза рідним світом, яка належить до його зовнішнього горизонту. Зовнішню чужість можна позначити як чужорідність, яка відрізняється від внутрішньої чужості. Внутрішня чужість стосується всього невідомого, яке ми не знаємо, але яке відповідає стилю знайомості, аналогії стилю, в якому викреслюється все нове.

Таким чином, розрізнення життєвіту на рідний світ і чужий світ запропонував саме Е. Гусерль. І це розрізнення починається не з чужої мови. Воно відбувається вже при візуальному контакті. Досвід Чужого – це не акт, який ми можемо приписати собі. Він складається з одиничних подій, які випереджають наші інтенції, перекреслюють їх, відхиляються від них, перевищують їх і тому розривають коло уособлення та узагальнення, поділу та поєднання. На думку Е. Гусерля, на Чуже не можна відповісти, як на якесь конкретне питання, і воно не може бути розв’язаним, як якась конкретна проблема. Це протистояння із Чужим не виключає концепції та інтерпретації Чужого, але воно передреує їм усім і виходить за межі їх усіх.

Література:

1. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия // Вопросы философии. – М., 1986. – № 3. – С. 101–116.
2. Гуссерль Э. Основные проблемы феноменологии. – СПб.: СПбГУ, 2004. – 368 с.
3. Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени. – М.: Гнозис, 1994. – 162 с.
4. Кристева Ю. Самі собі чужі. – К.: Основи, 2004. – 262 с.
5. Мотрошилова Н. Б. Принципы и противоречия феноменологической философии. – М.: Высшая школа, 1968. – 128с.
6. Рікер П. Сам як інший. – К.: Дух і Літера, 2000. – 450 с.
7. Румянцев О. К. Уникальное и универсальное в отношении к другому // Постигание культуры. – М., 2001. – Вып.11. – С. 108–116.
8. Хайдеггер М. Основные проблемы феноменологии. – СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 2001. – 442 с.